

Les biblioteques escolars: un sector desatès però dinàmic

Mònica Baró

Facultat de Documentació de la Universitat de Barcelona

baro@eubd.ub.es

RESUM

S'estudia el panorama actual a nivell estatal de la biblioteca escolar, precari en quant a equipaments i locals però emergent en quant a noves iniciatives i associacions. S'analitzen els diferents moviments associatius en aquest àmbit, així com la formació dels professionals que s'hi dediquen i els recursos que tenen les biblioteques escolars al seu abast.

RESUMEN

Se estudia el panorama actual a nivel estatal de la biblioteca escolar, precario en cuanto a equipamiento y locales pero emergente en cuanto a nuevas iniciativas y asociaciones. Se analizan los diferentes movimientos asociativos en este ámbito, así como la formación de los profesionales dedicados a esto i los recursos que las bibliotecas escolares tienen a su alcance.

ABSTRACT

The state-of-the-art of Spanish school libraries is studied, precarious as for equipment and resources, but emerging as for new initiatives and associations. The different associative activities on this field are analysed, as well as the professional formation and the resources that school libraries can reach to.

Les biblioteques escolars: un sector desatès però dinàmic

El present article té com a objectiu fer un repàs a l'activitat del sector de les biblioteques escolars a Espanya en els anys 90,¹ decenni en què s'ha esdevingut un fet cabdal per al desenvolupament de les biblioteques dels centres educatius no universitaris: l'aplicació de la Reforma educativa que, en teoria, havia de significar una revalorització de la biblioteca com a eina docent.² Tanmateix, les expectatives que aquest canvi en el sistema educatiu va generar en molts professionals no s'han acomplert i l'aplicació d'aquesta costosa reforma en època de restriccions econòmiques de l'administració ha produït un efecte contrari i ha acabat per bloquejar les poques iniciatives que s'havien emprès. Així, les autoritats educatives no han iniciat una aposta per les biblioteques escolars fins la segona meitat de la dècada i, encara, amb accions puntuals i discontinües que no han significat, tampoc, la generalització de polítiques efectives per a implantar i desenvolupar les biblioteques escolars.

1. Una revisió similar però circumscrita als anys 80 i només a Catalunya pot trobar-se a: BARÓ, M; MAÑÀ, T. «Eppur si muove: un decenni de biblioteques escolars». *Item. Revista de Biblioteconomia i Documentació*, 1998, n. 8, p. 24-30.

2. VELOSILLO, Inmaculada. «La biblioteca escolar y el currículo». En: *La biblioteca escolar: un derecho irrenunciable*. Madrid: Asociación Española de Amigos del Libro Infantil y Juvenil, 1998, p. 158-164.

A manca de polítiques específiques, el desenvolupament de la biblioteca escolar ha estat impulsat pel propi sector educatiu i bibliotecari que, amb una gran vitalitat, ha generat una ampliada gamma d'actuacions en tots els camps, des de la formació a les accions reivindicatives. A l'hora, des dels diversos àmbits implicats s'ha produït una reformulació teòrica del model de biblioteca que, essencialment, s'ha anat imposant des de la pràctica i que només en darrera instància ha estat adoptat per les autoritats educatives.

La biblioteca que ara reclamen els sectors educatius i bibliotecaris trenca l'esquema del dipòsit de llibres –bàsicament de lectura– i s'integra en el projecte educatiu com una eina de suport a la docència i de formació en l'ús de la informació. És per això que, des de les més variades instàncies del món educatiu, es reivindiquen espais i equipaments suficients, dotacions documentals actualitzades i en tots els suports i, sobretot, personal específic i amb formació. Aquesta nova biblioteca ha de servir a tota la comunitat educativa durant tot l'horari lectiu i ha d'estar organitzada segons els sistemes biblioteconòmics habituals per tal de facilitar la recerca i, especialment, la formació dels alumnes en l'ús de la informació.

No obstant això, la situació de les nostres biblioteques escolars dista molt encara de la que hauria de ser i de la que pretenen països amb evolucions similars i, malgrat els avenços significatius queant a la concepció del model, encara no es contempla la biblioteca com un recurs educatiu essencial.

Sembla, doncs, que al nostre país s'ha actuat en l'ordre invers al que proposen les directrius emanades pels organismes internacionals³ –que consideren la biblioteca escolar com una eina imprescindible per a fomentar el canvi educatiu– ja que s'ha impulsat la reforma educativa sense comptar amb l'establiment previ de bones biblioteques.

Situació de les biblioteques escolars a Espanya

Per conèixer la situació de les biblioteques escolars a l'estat espanyol disposem de fonts esparses que, bàsicament, constitueixen estudis de camp realitzats en els darrers deu anys en unitats territorials molt diverses i que analitzen paràmetres sovint poc comparables.

En l'àmbit autonòmic, disposem de l'estudi fet a Catalunya el 1989, sobre una mostra significativa de 187 centres d'EGB repartits per tot el territori⁴ i de dues tesis doctorals, una sobre la situació de les biblioteques escolars a la regió murciana⁵ i una altra que tracta, parcialment, les biblioteques escolars de la comarca de Donostia.⁶ Diverses localitats de la resta de l'Estat també disposen d'estudis similars, encara que d'abast i profunditat desigual,⁷ entre les quals Barcelona,⁸ Salamanca,⁹ o Parla (Madrid).¹⁰

Les dades que aporten aquests estudis no difereixen, en l'essencial de l'únic treball d'àmbit estatal de què disposem en l'actualitat i que, sota el *Situación de la biblioteca escolar en*

3. CARROLL, F. L. *Guidelines for School Libraries*. The Hague: Ifla Section of School Libraries, 1990.

4. *Les biblioteques a les escoles públiques de Catalunya*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1990.

5. LÓPEZ FERNÁNDEZ, J. Antonio. *La biblioteca escolar en la Región de Murcia*. Tesis doctoral llegida a la Universidad de Murcia. Facultad de Filosofía y Ciencias de la Educación, curs 1991-92. Un extracte d'aquest treball pot trobar-se a: LÓPEZ FERNÁNDEZ, J. Antonio. «La biblioteca en las escuelas primarias de la Región de Murcia». *Educación y biblioteca*, 1992, n. 31, p. 49-53.

6. SALABERRÍA, R. *Bibliotecas públicas, bibliotecas escolares y centros educativos no universitarios: sistemas de interrelación. Análisis de la comarca de Donostia*. Tesis doctoral llegida a la Universidad del País Vasco. Facultad de Filosofía y Ciencias de la Educación, curs 1994-95.

7. No citem aquí els informes previs a la posada en marxa d'algun programa de biblioteca escolar, ja que aquests solen recollir només dades bàsiques en funció dels objectius dels esmentats programes. Disposen d'estudis d'aquest tipus municipis com Gijón o algunes localitats catalanes com Cornellà, Sabadell o Sant Feliu de Llobregat.

8. L'AMIC DE PAPER. Servei de Biblioteques Escolars. *Les biblioteques escolars a Barcelona 1993-94*. Informe.

9. CENCERRADO MALMIERCA, Luis Miguel. *Análisis y estudio crítico sobre la situación de las bibliotecas escolares en los centros públicos de enseñanza secundaria de la ciudad de Salamanca*. [S.l.: s.n.], 1995.

10. RUEDA, Rafael. «Las bibliotecas escolares en Parla (Madrid)». *Educación y biblioteca*, 1996, n. 73, p. 11-15.

España analitza un seguit d'aspectes recollits a partir d'una àmplia enquesta que un equip de bibliotecaris va aplicar a una mostra significativa de 740 centres, tant d'ensenyament primari com secundari, distribuïts per tot el territori, durant el curs 1995-96.¹¹ En aquest estudi s'intentava avaluar la situació de les biblioteques quant a recursos i equipaments però també la seva funció en els centres.

D'aquest estudi es desprèn que la pràctica totalitat dels centres educatius (92 %) disposen d'un espai on s'hi reuneixen un nombre variable de documents, però poca cosa més. Certament, els decebedors resultats referits a la composició dels fons, a la seva organització i al seu funcionament impedeixen que puguem parlar pròpiament de biblioteques en el sentit operatiu del terme. En la seva situació actual, aquestes diguem-ne biblioteques, no disposen dels elements necessaris per poder executar la majoria de les funcions que els són pròpies¹² i, especialment, les que tenen a veure amb el suport que la biblioteca ha de proporcionar al programa educatiu. No és estrany, doncs, que el 45 % dels centres no disposi d'una programació específica de biblioteca escolar en què es formulin els objectius educatius i les actuacions, dins el projecte educatiu del centre.

En la majoria de casos, les escasses dotacions en fons i personal, impedeixen de posar a l'abast dels alumnes i professors materials per complementar els ensenyaments rebuts a l'aula i, per tant, no poden contribuir com caldria a refermar el canvi que proposa la Reforma educativa.

Recursos d'informació a les biblioteques escolars

Els estudis esmentats indiquen que, en general, les biblioteques escolars espanyoles solen comptar amb un nombre total de documents molt reduït. La majoria dels centres no arriba a la xifra considerada mínima per les directrius internacionals de 12 documents per alumne, fet especialment preocupant en els centres de petites dimensions; només alguns centres d'educació secundària s'acosten a aquesta ràtio. En qualsevol cas, es considera que una col·lecció inferior a 2.400 documents no pot garantir la necessària varietat de temes –no hem d'oblidar que les biblioteques escolars són de caràcter general perquè abasten gairebé tots els àmbits del saber– ni tampoc la diversitat d'enfocaments que aquests requereixen. La majoria d'escoles d'educació primària no arriba als 3.000 documents i, a secundària, la meitat no arriba als 5.000. A més, aquests migrats fons documentals presenten un índex de creixement o de noves incorporacions anuals extraordinàriament baix –la meitat dels centres de primària i un 25 % dels de secundària ingressen menys de 100 documents anuals, molt lluny dels 3 per alumne i any que recomanen les directrius– i una gran quantitat de materials obsolets degut a la inexistència de revisions i expurgs que només s'efectuen en el 50 % dels centres.

D'altra banda, els estudis ens dibuixen unes biblioteques constituïdes essencialment per documents impresos, amb una presència ínfima de documents audiovisuals i electrònics –potser més elevada en el cas de centres d'educació secundària– i una nul·la provisió de recursos accessibles en línia. Els fons, a més, presenten clares desviacions pel que fa a l seu contingut temàtic i a la proporció d'obres de ficció és inusualment elevada en relació a tota la resta d'àmbits del coneixement.¹³

11. *Situación de la bibliotecas escolares en España. 1995-96*. Estudi elaborat per les associacions ANABAD i FESABID i subvencionat pel Ministerio de Educación y Ciencia.

12. Les funcions de la biblioteca escolar poden trobar-se resumides als documents programàtics com el *Manifest de la Unesco per a la Biblioteca Escolar* i a les directrius proposades pels organismes internacionals com les obres de CARROLL, F.L.; BEILKE, P.F. *Directrices para el planeamiento y organización de la mediatecas escolares*. Paris: Unesco, 1979; i CARROLL, F.L. *Guidelines for school libraries*. The Hague: Ifla Section of School Libraries, 1990. Aquestes directrius, a més, indiquen els paràmetres quantitius per al bon funcionament de les biblioteques a què ens referim al llarg d'aquest article.

13. Segons les directrius internacionals esmentades, aquesta proporció hauria d'establir-se en un 70% d'obres de consulta enfront d'un 30% d'obres de ficció. La realitat espanyola presenta una proporció inversa, present en un 93% de centres d'educació primària i en un 73% dels d'educació secundària.

Aquestes deficiències en relació als recursos informatius de les biblioteques escolars impedeixen, en bona mesura, que puguin dur a terme una labor positiva i no fan més que èrpetuar un model de biblioteca caduc i poc operatiu. En el seu estat actual, difícilment poden incitar els professors més aferrats a l'esquema educatiu tradicional a modificar les seves pràctiques i tampoc poden ser utilitzades amb operativitat per aquells que propugnen una educació més activa.

Funcionament de les biblioteques escolars

Els estudis esmentats anteriorment posen de manifest que la majoria de les biblioteques escolars presenten greus deficiències de funcionament que es concreten en una deficient organització, en l'escassa presència de catàlegs i en la limitada gamma de serveis que ofereixen als seus usuaris.

Pel que fa a la organització, la característica més destacada rau en la d'aplicació de sistemes no estàndards i, per tant, en la proliferació de mètodes particulars. També és destacable la manca de catàlegs o altres sistemes de recuperació de la informació, que afecta al 50 % dels centres, i que dificulta la selecció i localització d'uns materials que, sovint, es disposen físicament segons sistemes d'ordenació poc adequats.

D'altra banda, la inexistència de polítiques de biblioteques escolars fins a la segona part dels anys 90 ha generat una gran diversitat en el grau d'informatització dels processos i ha propiciat l'adopció de programaris fets a mida, especialment per gestionar els catàlegs i el préstec. És especialment destacable l'escassa presència de sistemes automatitzats als centres de primària –només una cinquena part disposen de programes específics– més generalitzats en els d'educació secundària. No obstant, en els darrers temps, les autoritats educatives han optat per distribuir programes gratuïtament; així en els centres que depenen del Ministerio de Educación y Cultura es disposa del programa ABIES¹⁴ i els que depenen de la Generalitat de Catalunya utilitzen el programa PÈRGAM.¹⁵

Pel que fa als serveis, la majoria de centres declaren oferir préstec als alumnes, a les aules i als departaments. En menor mesura, i sempre més a primària que a secundària, les biblioteques organitzen activitats d'animació a la lectura i elaboren guies i altres recursos. La formació dels usuaris que, com hem esmentat, constitueix una de les funcions primordials de la biblioteca escolar, s'ofereix com a servei només en un 12 % dels centres.

Tots aquests serveis es proporcionen en uns horaris restringits (gairebé la meitat dels centres de primària obren només una mitjana de 10 hores setmanals i els de secundària menys de 20). En el cas dels centres de primària, a més, l'horari d'obertura de les biblioteques se situa fora de l'horari lectiu –durant les estones de descans o a partir de les 17 hores, en aquest cas, amb el suport del personal extern– la qual cosa crea una identificació negativa entre biblioteca i deures escolars, i dificulta la necessària relació entre propostes de treball sorgides de l'aula i biblioteca com a recurs informatiu. Pràctiques d'aquesta mena, que es donen més en els centres d'educació primària, són especialment contraproductives si considerem que una de les funcions de la biblioteca escolar radica en familiaritzar els alumnes dels centres en l'ús de les biblioteques i en fer-ne un ús expert.

Equipaments i dotació de recursos humans i econòmics

Les dades que aporten els estudis esmentats reflecteixen que les biblioteques escolars espanyoles presenten greus deficiències pel que fa als equipaments i a la dotació de recur-

14. ABIES: *aplicación bibliotecas escolares* (versió 1.0). Madrid: Ministerio de Educación y Cultura, Programa de Nuevas Tecnologías, 1998. 1 disc (CD-ROM).

15. Una primera aproximació a aquest programa pot trobar-se a: MINGUILLÓN PARÍS, Marian. «Proyecto experimental Pèrgam». *Educación y biblioteca*, 1994, n. 45, p. 36-38.

sos. Així, els espais que es destinen a biblioteca, un dels paràmetres més positius de l'estudi, encara que siguin relativament suficients per allotjar un grup-classe, no solen reunir les condicions mínimes per tal que la biblioteca funcioni amb efectivitat. La seva superfície és reduïda –es disposa aproximadament 0,1m² per alumne de mitjana quan les directrius de referència situen aquesta relació en 1m² per alumne– la qual cosa, per tant, no permet l'establiment de zones diferenciades per al treball en grup, realització d'activitats, lectura informal o treball intern. A més, les nostres biblioteques disposen de poc mobiliari, sovint reaprofitat de les aules, fatigat i poc adequat a les necessitats dels usuaris més petits. D'altra banda, en la majoria de casos els locals de biblioteca no disposen de connexions elèctriques i telefòniques imprescindibles per a instal·lar-hi equips informàtics, la qual cosa incideix negativament en l'estat de l'automatització dels processos tècnics i també impossibilita d'accedir des de la biblioteca a recursos externs en línia o, simplement, consultar documents electrònics.

Pel que fa als equipaments en tecnologies, la situació es presenta molt diferenciada entre els centres d'ensenyament primari i secundari: mentre els primers estan més ben dotats d'allò que en diríem tecnologies convencionals (televisor, magnetoscopi, projectors diversos i reproductors d'àudio), els segons disposen de millor dotació en recursos informàtics, encara que només un 12 % dels que posseeixen ordinadors tinguin lectors de CD-ROM.

L'aplicació de la Reforma educativa ha generat noves necessitats d'espai als centres –especialment als d'educació secundària que ara acullen els antics cursos de 7è i 8è d'EGB– necessitats que s'han resolt sovint reconvertint l'espai de biblioteca. Així mateix, és freqüent que l'espai designat amb aquest nom sigui utilitzat, no ja com a aula docent, sinó com a aula polivalent, despatx per a reunions i, fins i tot, es donen casos d'ús de la biblioteca com a menjador.

Pel que fa a la dotació de recursos humans, l'estudi de referència presenta una situació encara més deficient. Encara que gairebé tots els centres indiquen que disposen d'un responsable específic (80 % dels casos), aquest es veu sotmès a una rotació molt elevada (més d'un 70 % porten en el càrrec menys de 5 anys) ja que aquesta feina no és considerada una especialitat que requereixi formació específica i, per tant, sol ser duta a terme com a complement de l'horari lectiu de determinats professors. En efecte, la majoria de professors que tenen al seu càrrec la biblioteca dels centres educatius no han rebut cap mena de formació específica (un 75 %), i els que n'han rebut, rarament han superat les 60h de mitjana.

Aquesta deficient preparació tècnica, com hem vist, no només genera pràctiques particulars en l'organització dels recursos sinó que també influeix negativament en l'exercici de les funcions que se suposa ha de complir una biblioteca en un centre d'ensenyament perquè impossibilita la implicació d'aquesta en el conjunt d'activitats formatives. Així, en la majoria dels casos, el bibliotecari escolar esmerça el seu temps en executar processos tècnics i, com a servei a l'usuari, es limita al préstec de material a domicili. Aspectes com la dinamització de la biblioteca –amb la preparació d'activitats específiques– o la formació dels usuaris en l'ús de la informació no semblen tan rellevants. Tampoc sembla una funció de bibliotecari l'adquisició de documents (només ho fa en el 17 % dels casos), que és duta a terme majoritàriament per professors.

Una pràctica freqüent en les biblioteques escolars és que la responsabilitat de la seva gestió sigui compartida per diferents professors que, en les seves hores de dedicació, realitzen tasques tècniques o, simplement, controlen la presència d'alumnes. Alguns centres educatius compten amb el suport de personal extern per gestionar la biblioteca: en els centres de primària és habitual la presència de pares i mares d'alumnes que, de manera voluntària, col·laboren amb els professors encarregats de la biblioteca o bé es fan càrrec de la retribució econòmica de personal contractat específicament per aquesta funció. També ha estat habitual, fins ara, la presència de joves que efectuaven a la biblioteca la prestació social substitutòria. Tots aquests sistemes de dotació de personal alternatius al reconeixement de la figura del bibliotecari escolar, format i amb dedicació suficient comporten una indefinició notòria de la pròpia funció de biblioteca i el seu deteriorament constant.

En relació als recursos econòmics, el 50 % de les biblioteques escolars espanyoles manifesten no disposar d'un pressupost específic, la qual cosa dificulta extremament no només la política d'adquisicions sinó el mateix funcionament de la biblioteca. La majoria d'aquests recursos provenen de les aportacions de les associacions de pares i mares que, sovint, fins i tot corren a càrrec de les despeses ocasionades per la contractació temporal de personal. Tampoc no és despreciable la presència de recursos provinents de l'administració –estatal, autonòmica o local, segons els casos– que bé sigui a través de plans concrets, bé per mitjà de dotacions esporàdiques contribueixen a incrementar el fons o a millorar els equipaments. No obstant, la inexistència de pressupostos fixos no permet de planificar les actuacions ni facilita un creixement organitzat dels recursos.

Actuacions entorn la biblioteca escolar

Projectes i actuacions globals

La precària situació de les biblioteques contrasta vivament amb el dinamisme que mostra el sector. En aquest sentit, els darrers deu anys han comportat, sinó una millora de les condicions materials, un avenç en molts altres àmbits impulsat, la majoria de les vegades, pels propis bibliotecaris escolars organitzats en diversos grups i associacions. Sovint han estat aquests grups els que han insistit prop les administracions per tal que s'endeguessin accions encaminades a millorar la situació de les biblioteques als centres educatius, accions, d'altra banda, que s'han caracteritzat per l'escassa continuïtat.

Des d'un punt de vista cronològic, cal situar en primer lloc les actuacions engegades ja a mitjans dels anys 80 per la Generalitat de Catalunya que, a través del Departament d'Ensenyament i a iniciativa de l'Associació de Biblioteques Escolars L'Amic de Paper, varen arribar a la majoria d'escoles d'educació primària del Principat. Així es va projectar una campanya que pretenia millorar les col·leccions de les biblioteques escolars per mitjà d'uns lots triats per les pròpies escoles a partir d'una àmplia selecció, lots que arribaven als centres ja catalogats i equipats amb tot el necessari per ser utilitzats. La recepció de cada lot anava acompanyada de la visita d'un bibliotecari titulat que orientava l'escola sobre l'organització de la biblioteca. A la vegada, es van engegar cursos de formació específica en biblioteques escolars de 60 hores de durada, inclosos en el Programa de formació continuada del Departament d'Ensenyament i oberts a tots els professors, que eren organitzats pel Servei de Biblioteques escolars de l'Amic de Paper i impartits per especialistes. El seguiment de tota la campanya així com l'assessorament que requerien els centres corria a càrrec de l'esmentat servei. La campanya, en les condicions ja descrites, es va donar per finalitzada el curs 92-93, tot i que l'administració catalana ha destinat posteriorment algunes subvencions per a l'adquisició de materials, ara sense cap tractament tècnic, a aquelles escoles que presentaven projectes de biblioteca. De la mateixa manera, i fins al dia d'avui, s'ha seguit organitzant els cursos de formació.

Una altra iniciativa d'actuació d'àmbit autonòmic sorgeix a la Comunitat Canària a finals dels anys 80. L'anomenat Proyecto Hipatía, que en un principi acull molts pocs centres, esdevé el 1990 un programa propi de la Consejería de Educación i funcionà els cursos 90-91 i 91-92, fins que va ser suspès per un canvi de govern en la Comunitat. Els seus objectius es concretaven tant a millorar les infraestructures (increment de la superfície de les biblioteques, increment del número de volums en les biblioteques), com a normalitzar la pràctica bibliotecària a través de l'establiment de processos de tractament de fons i la creació de serveis externs de suport. Així mateix, es varen dur a terme diversos cursos de formació adreçats a professors.¹⁶

16. Sobre els inicis i posterior desenvolupament del Programa vegeu: COLECTIVO MATILDE RÍOS. «Proyecto Hipatía». *Atizal*, 1990, n. 33-34, p. 89-96; i COBOS HERRERO, Laura; ÁLVAREZ, Melquíades. «Una hora más en Canarias». *Educación y biblioteca*, 1991, n. 15, p. 32-40. Pel que fa a la seva avaluació vegeu: *I simposio de Canarias sobre bibliotecas escolares y animación a la lectura*. Canarias, 20-30 de junio, 1994. Canarias: Viceconsejería de Cultura y Deportes, 1995.

També la Comunitat de Madrid va iniciar, el 1991, el *Programa de bibliotecas de aula y escolares*, fruit d'un conveni entre la Consejería de Educación y Cultura de la Comunidad de Madrid i el Ministerio de Educación y Ciencia, que preveia la dotació de llibres, el suport tècnic i la formació de professors. Aquest programa, però, tenia com a objectiu la promoció de la biblioteca de classe, segons un model diametralment oposat al de la biblioteca de centre en què es basaven la resta d'iniciatives ja esmentades.¹⁷

Pel que fa a l'àmbit estatal, s'han registrat també diverses actuacions empreses, principalment, per les autoritats educatives. En especial, cal esmentar el *Programa piloto para la experimentación de la red de Bibliotecas escolares* que va iniciar el Ministerio de Educación y Ciencia el curs 1995-96 i que preveia actuacions a aquelles comunitats autònomes que no tenien encara traspassades les competències en educació. Concretament, el pla es va aplicar a les províncies de Guadalajara, Madrid, Valladolid, Zamora i Saragossa, en 20 centres que prèviament havien elaborat un projecte de treball per a l'establiment i la dinamització de la biblioteca escolar.

Aquest programa contemplava una actuació global que anava des de la necessària actualització de les infraestructures (ampliació d'espais, dotació de mobiliari i d'equips informàtics) a la dotació de fons documental (a partir d'uns lots prèviament seleccionats pel Ministeri), passant per unes sessions de sensibilització als claustres professionals sobre les aplicacions pedagògiques de la biblioteca com a recurs educatiu i per unes sessions de formació específiques de les persones que s'ocuparien de la gestió de la biblioteca un cop finalitzat el projecte. El programa preveia la col·laboració indispensable del Centro de Profesores y Recursos (CPR) i de les biblioteques públiques provincials o municipals corresponents. Igualment, el Ministerio va subvencionar la realització de l'estudi general sobre la situació de les biblioteques escolars a Espanya, del que hem extret les dades exposades a la primera part d'aquest article, com a eina per orientar les actuacions. Paral·lelament es va incentivar el desenvolupament d'un programari informàtic per a l'automatització de les biblioteques i es varen crear serveis de suport que permetien la importació de registres catalogràfics.

L'actuació contemplava també un pla de publicacions, tant de textos programàtics –es varen publicar tres opuscles on, respectivament, es posava de relleu la importància de la biblioteca escolar en el context de la reforma educativa, s'exposava el pla de biblioteques escolars i es concretava el model de biblioteca escolar a que es tendia–, així com altres materials pensats per a ser explotats a les biblioteques.¹⁸ Es tractava, doncs, d'una iniciativa molt ben planificada i completa que no va tenir la continuïtat desitjada, ja que el no Ministerio de Educación y Cultura en va modificar els continguts a partir del curs 1996-97. En aquesta nova etapa ministerial, i a instàncies de l'anomenat Grupo de la Coruña format espontàniament per diversos professionals del món de l'educació i la biblioteconomia preocupats per la continuïtat del projecte tot just iniciat, es va dur a terme el Primer Encuentro Nacional de Bibliotecas Escolares (Madrid, 1997) –que detallem en l'apartat corresponent– així com diversos plans de dotació i formació.

A més de les iniciatives d'abast estatal o autonòmic, molts municipis de tota Espanya han establert projectes globals de millora per les biblioteques escolars, en alguns casos amb el

17. «Programa de bibliotecas de aula y escolares en Madrid». *Educación y biblioteca*, 1995, n. 55, p. 12-19.

18. MINISTERIO DE EDUCACIÓN Y CIENCIA. *Documento marco: La biblioteca escolar en el contexto de la reforma educativa*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia; Centro de Desarrollo Curricular, 1995. (Educar en una sociedad de información. Monografías; 1).

MINISTERIO DE EDUCACIÓN Y CIENCIA. *El programa de bibliotecas escolares*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia; Centro de Desarrollo Curricular, 1996. (Educar en una sociedad de información. Cuadernos; 1).

MINISTERIO DE EDUCACIÓN Y CIENCIA. *Un nuevo concepto de biblioteca escolar*. Madrid: Ministerio de Educación y Cultura; Centro de Desarrollo Curricular, 1996 (Educar en una sociedad de información. Cuadernos; 2).

MINISTERIO DE EDUCACIÓN Y CIENCIA. *La biblioteca escolar* [enregistrament vídeo]. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia; Centro de Desarrollo Curricular, 1996 (Educar en una sociedad de información. Recursos; 1).

suport d'entitats supralocals com les Diputacions. En aquest sentit, ja als anys 80 es va establir a Saragossa el Centro Asesor de Bibliotecas Escolares que va deixar de funcionar el 1993.¹⁹ Altres ciutats com Salamanca,²⁰ A Coruña o Gijón²¹ han iniciat també programes d'actuació basats en la col·laboració entre biblioteques públiques i biblioteques escolars. A Catalunya, són moltes les localitats que han establert programes d'aquest tipus, la majoria coordinats pel Servei de Biblioteques Escolars L'Amic de Paper.²² Aquest ha estat també el model seguit pel Servei de Biblioteques de l'Hospitalet que, des de l'any 1986 du a terme actuacions a les biblioteques escolars i el que proposa el projecte que la Diputació de Barcelona ha iniciat aquest curs amb 8 municipis de la província.

La formació dels bibliotecaris escolars

Una de les principals mancances que es detecten en els estudis sobre la situació de les biblioteques escolars a Espanya fa referència a la formació dels qui se n'ocupen. Això és degut, entre altres causes, a la poca presència que aquest ensenyament específic té en els plans d'estudis universitaris, però també a la poca utilització de la recerca en biblioteques i centres documentals que genera la pràctica docent a la universitat. Certament, en la formació inicial dels professors d'ensenyament primari no hi ha cap assignatura específica relacionada amb la gestió d'una biblioteca educativa, mentre que en la formació inicial dels bibliotecaris aquests coneixements estan relegats a assignatures optatives, en la majoria dels casos.²³

Per pal·liar en part aquesta mancança de formació inicial, i davant l'interès mostrat per molts ensenyants, en els darrers deu anys s'ha registrat un increment notable de les accions encaminades a la formació específica de les persones que s'ocupen d'aquestes biblioteques; formació que, paradoxalment, ha estat sovint organitzada o subvencionada per les mateixes administracions que neguen a la biblioteca les condicions mínimes per al seu funcionament.

Cronològicament, el primer intent d'establir una formació més enllà dels breus cursos organitzats en escoles d'estiu, va ser el Postgrau de Biblioteques Escolars, organitzat conjuntament pel Departament de Didàctica de la Llengua i la Literatura de la Universitat Autònoma de Barcelona, l'Escola Universitària de Biblioteconomia i Documentació de Barcelona i l'Associació de Mestres Rosa Sensat. D'aquest postgrau, que tenia una durada de 180 hores, se'n van fer dues edicions els cursos 1991-92 i 1992-93 amb uns continguts que centraven la funció de la biblioteca com a recurs educatiu, introduïen les tècniques biblioteconòmiques i, també, en el coneixement dels documents propis de les biblioteques escolars.

Entre les principals iniciatives en l'àmbit de la formació dels bibliotecaris escolars, cal destacar y també els plans de formació engegats pel ministerio de Educación y Ciencia dins el ja esmentat *Programa piloto para la experimentación de la red de Bibliotecas Escolares* de 1995. Aquesta formació es va impartir durant el curs 95-96 i es va adreçar als dos principals col·lectius implicats en l'ús dels recursos informatius per a l'aplicació de la reforma: als professors responsables de les biblioteques que formaven part del pla pilot, i als responsables del centre de recursos dels Centros de Profesores y Recursos. Ambdós cursos tingueren una

19. Sobre el desenvolupament de les activitats d'aquest grup vegi's: EQUIPO DE BIBLIOTECAS Y ANIMACIÓN A LA CULTURA (Zaragoza). «Bibliotecas escolares». *Educación y biblioteca*, 1991, n. 21, p. 50-52.

20. Sobre les línies d'aquest programa vegi's: «Bibliotecas escolares en Salamanca». *Educación y biblioteca*, 1993, n. 40, p. 24-26; i: «Bibliotecas escolares en Salamanca». *Educación y biblioteca*, 1995, n. 56, p. 22.

21. Sobre el programa de biblioteques escolars vegi's: AYUNTAMIENTO DE GIJÓN. Fundación Municipal de Cultura. «programa de promoción de bibliotecas escolares». *Educación y biblioteca*, 1991, n. 15, p. 61.

22. Entre aquests, i per citar els municipis més grans, Rubí, Cornellà i Sant Feliu de Llobregat.

23. MAÑÁ, Teresa. *Perfil y formación de los bibliotecarios españoles*. Ponència al I Encuentro de Bibliotecas Escolares. Madrid, 1996.

durada de 70 hores, a partir d'un programa adaptat a cada perfil professional i que contemplava coneixements i pràctiques específiques de tècniques biblioteconòmiques, aspectes de dinamització de biblioteques escolars, coneixement de la producció de llibres infantils i juvenils, tant de ficció com de coneixements i iniciació a l'automatització de biblioteques. Al curs 97-98 el Ministerio de Educación y Cultura va reprendre aquesta labor formativa a través del *Curso de bibliotecas escolares* que, a partir d'un programa similar al ja descrit, es va realitzar a través d'un ambiciós projecte d'educació a distància que va arribar a uns 3.000 docents del seu territori. En aquest cas, tots els professors dels centres depenents del Ministerio que havien presentat un projecte de biblioteca eren emplaçats a seguir el curs per mitjà de documentació lliurada en CD-ROM i tutelats per professionals de tot l'estat. Els diversos centres rebien gratuïtament una versió del programa de gestió de biblioteques ABIES.

Més enllà dels cursos de formació organitzats per les institucions universitàries i per les pròpies autoritats educatives, cal ressenyar els nombrosos cursos que s'han realitzat escampats per tota la geografia, promoguts bé pels propis Centres de Professors, bé per les associacions professionals de bibliotecaris o per institucions privades. Aquests cursos, de continguts i durades molt variables, així com els que s'han programat en el context de les escoles d'estiu, han tingut molta acceptació per part dels professors ja que els permetien iniciar-se, ni que sigui a un nivell bàsic, en les tècniques d'organització de biblioteques.

Altres activitats formatives: congressos i jornades

Totes aquestes activitats formatives i la conscienciació per part dels docents que gestionen les biblioteques dels centres ha propiciat la proliferació de trobades per a la formació i l'intercanvi d'experiències, sovint a nivell local però també d'àmbit autonòmic i estatal.

En aquest sentit, cal destacar la realització del *I Encuentro Nacional de Bibliotecas Escolares*, organitzat conjuntament pel Ministerio de Educación y Cultura i la Fundación Germán Sánchez Ruipérez, que tingué lloc a Madrid el març de 1997, on més de cent professionals provinents de diversos àmbits relacionats amb el món de la biblioteca –bibliotecaris, docents, investigadors...– es varen reunir per debatre sobre el concepte, el model, les funcions i la gestió de la biblioteca escolar; sobre les xarxes de biblioteques escolars, sobre la formació dels bibliotecaris escolars, sobre la relació entre la biblioteca escolar i la biblioteca pública i sobre les estratègies de sensibilització social de la biblioteca i les relacions amb les administracions. Del debat en sorgí un document amb 30 punts que recollia les condicions mínimes indispensables per al bon funcionament de les biblioteques dels centres educatius.²⁴

També a les diverses comunitats autònomes, el moviment de les biblioteques escolars ha cristal·litzat en la realització d'actes de característiques similars. Així, el 1991 les Jornades que anualment organitza la Asociación Andaluza de Bibliotecarios es va dedicar específicament al tema de Biblioteques i educació²⁵ i es va debatre llargament la qüestió del reconeixement de la figura del bibliotecari escolar per part de les autoritats educatives. El 1994 tingué lloc el *I Simposio de Canarias sobre bibliotecas escolares y animación a la lectura* impulsades pel col·lectiu «Matilde Ríos».²⁶

També han organitzat actes d'aquest tipus alguns dels municipis més avançats en la qüestió de les biblioteques escolars, com ara A Coruña que des de l'any 1991 ha dut a terme dues edi-

24. *Encuentro nacional sobre bibliotecas escolares. Conclusiones*. Madrid: Dirección General del Libro, Archivos y Bibliotecas, 1997.

25. *Jornadas bibliotecarias de Andalucía (7ª. 1991. Jaén). Bibliotecas y educación*. Granada: Asociación Andaluza de Bibliotecarios, 1993.

26. *Simposio de Canarias sobre bibliotecas escolares y animación a la lectura (1º. 20-30 de junio, 1994. Canarias)*. Las Palmas: Viceconsejería de Cultura y Deportes, 1995.

cions de les *Xornadas de bibliotecas escolares*;²⁷ o Sevilla que, a partir de l'any 1992, organitza anualment les seves *Jornadas de Bibliotecas Escolares*.²⁸ Una de les activitats d'aquest tipus que, fins al moment, ha presentat més continuïtat ha estat la realització, des de 1993, de les *jornadas de Bibliotecas infantiles y escolares*, organitzades a Salamanca pel Centro Internacional del Libro Infantil y Juvenil de la Fundación Germán Sánchez Ruipérez amb la intenció de tractar les qüestions de fons que afecten l'establiment i el funcionament de les biblioteques escolars.²⁹

A part de les administracions i les institucions, també els diversos grups i associacions professionals han organitzat activitats d'aquest tipus. En aquesta línia cal inscriure la celebració a Madrid, l'any 1994, de les «Jornadas biblioteca y escuela» promogudes per l'associació Educación y Biblioteca,³⁰ i les que sota la denominació de «Jornadas de bibliotecas escolares» es celebren, des de 1995, a la localitat madrilenya de Fuenlabrada organitzades per l'actiu Seminario de Bibliotecas Escolares.

També a Catalunya s'han organitzat actes d'aquestes característiques com les *Primeres Jornades de Biblioteques Escolars*, organitzades pel Col·legi Oficial de Bibliotecaris i Documentalistes de Catalunya, que han tingut lloc a Barcelona el març de 1999 on Anne Galler ha presentat en primícia el text del nou Manifest de la Unesco per a la Biblioteca Escolar, aprovat el desembre de 1998.³¹

En la majoria d'aquestes activitats es plantegen dos tipus de propostes: d'una banda, reflexions teòriques sobre el model de biblioteca i la seva aplicació, que sovint corren a càrrec de ponents estrangers, especialment provinents dels països anglosaxons on la biblioteca escolar és una realitat inqüestionable, per tal que n'exposin la situació. D'altra banda, és freqüent també que s'hi organitzin grups de discussió i d'intercanvi i espais per a la presentació d'experiències que duen a terme els diversos centres.

Associacions, seminaris i grups de treball

La poca vertebració d'una professió no reconeguda i la mifradesa de plataformes de difusió de tot allò que fa referència al món de la biblioteca escolar ha generat, ja des dels inicis del moviment, una gran quantitat de grups formats per facilitar, essencialment, l'intercanvi d'experiències.³² Aquests grups, repartits per tota la geografia espanyola i amb una vida sovint efímera, han anat diversificant els seus interessos i, en alguns casos, han arribat a constituir-se en veritables associacions que, més enllà dels objectius abans esmentats, es proposen sensibilitzar la societat de la necessitat d'aquestes biblioteques i, alhora, proporcionen una mínima estructura a una professió encara naixent. Així, és freqüent que siguin precisament aquests grups els qui organitzin jornades o sessions de treball o els qui reclamin de l'administració cursos especialitzats.

La primera associació específica en l'àmbit de la biblioteca escolar va néixer a Catalunya el 1984 amb el nom de «L'Amic de Paper. Servei de Biblioteques Escolars» i amb la intenció de promoure la biblioteca escolars i la lectura. Per això ha desenvolupat una variada gamma de serveis que va des de l'assessorament a la formació, passant per l'elaboració d'estudis

27. *Xornadas de bibliotecas escolares* (2^a. 1996. A Coruña). [S.l.: s.n], 1996

28. 4^a *Jornadas de bibliotecas escolares*. Sevilla: Ayuntamiento, 1995.

29. Referències sobre les diferents edicions d'aquestes jornades poden trobar-se a la revista *Educación y biblioteca*.

30. «Jornadas de Biblioteca y Escuela». *Educación y biblioteca*, 1994, n. 61, p. 11-12.

31. «Primeras jornadas de bibliotecas escolares. Barcelona 18, 19 y 20 de marzo de 1999». *Educación y biblioteca*, 1999, n. 102, p. 17-20.

32. En molts casos, les persones que creen aquests grups provenen dels nombrosos Seminaris de Literatura Infantil que varen aparèixer ja a partir dels anys 70, com el Seminari de Literatura Infantil de Rosa Sensat per citar el pioner o, més tard, el de la Biblioteca Pública de Guadalajara. D'altres s'originen a partir dels propis centres educatius com el de Fuenlabrada, el de Fraga o el de Teba. Molt actiu ha estat també el Grupo de Bibliotecas Escolares de Salamanca.

tècnics i la dotació de materials. Ja des del principi, ha procurat implicar les administracions en la dotació pressupostària de la biblioteca i des del moment de la seva fundació fins ara, el Servei ha esdevingut una referència obligada en el camp de la biblioteca escolar.³³ A Catalunya, també treballen en l'àmbit de la biblioteca escolar el Col·legi Oficial de Bibliotecaris i Documentalistes de Catalunya –a través del seu Grup de Biblioteques Escolars–, l'Associació de Mestres Rosa Sensat i el Grup Bibliomèdia, nascut el 1996 i integrat en la Federació de Moviments de Renovació Pedagògica de Catalunya. Tots aquests sectors han col·laborat estretament en la Campanya de sensibilització per a la biblioteca escolar impulsada pel Col·legi de Bibliotecaris a partir del curs 1987-88.

Un caràcter similar al de l'Amic de Paper es troba en els orígens, el 1989, de l'Associació Educación y Biblioteca a la Comunitat madrilenya que, a més d'organitzar cursos de formació i altres activitats, publica *Educación y biblioteca*, fins ara l'única revista especialitzada en l'àmbit de la biblioteca escolar.

També cal esmentar aquí el *Colectivo Matilde Ríos* de Canàries, fundat el 1986 i molt actiu en la promoció de biblioteques escolars als centres educatius, que el 1994 va organitzar el ja esmentat *I Simposio de Canarias de Animación a la Lectura y Bibliotecas Escolares*. Aquest col·lectiu ha impulsat també la formació de la *Asociación de Bibliotecarios Escolares de Canarias / Asociación para las Bibliotecas escolares de Canarias AbeC*.

Cal esmentar també la constitució, en ocasió de les *II Jornadas de Biblioteca escolar* de l'abril de 1996 de l'anomenat *Grupo de la Coruña*, integrat per professionals relacionat amb la biblioteca escolar en tot el territori espanyol i que es va organitzar per subgrups per tal d'elaborar un document de referència sobre els diversos aspectes que configuren les biblioteques escolars.³⁴

Finalment, el 1999 s'ha creat també la *Asociación por las bibliotecas escolares y la lectura* que, provinent del Seminario de Bibliotecas escolares de Fuenlabrada, es proposa potenciar les biblioteques escolars de la comunitat de Madrid.

Recursos per a la biblioteca escolar

Paralelament a les nombroses activitats formatives i a la vitalitat demostrada en el teixit associatiu, l'interès per la dinamització de les biblioteques escolars s'ha vist reflectit, també, en l'aparició de nombrosos materials de suport i de varietat de recursos i serveis adreçats a les biblioteques. En aquest sentit, cal destacar en primer lloc la publicació d'un seguit d'obres de manuals pràctics que, amb més o menys rigor tècnic, tenen l'objectiu de facilitar la tasca al bibliotecari. Resulten menys escasses les obres de reflexió, que pretenen establir el corpus teòric i el model de biblioteca escolar.

També cal esmentar aquí algunes iniciatives encaminades a dotar de recursos els bibliotecaris i que no han tingut la continuïtat desitjada, com ara el projecte *MEDEA (Materiales para la Educación Documental de los Escolares en la Actualidad)* amb l'objectiu d'elaborar una publicació electrònica que facilités la consulta d'experiències i projectes a tots els professionals de la biblioteca.³⁵

També els darrers deu anys han significat un increment notori de la presència d'articles referits a la problemàtica de la biblioteca escolar en diverses revistes i, molt especialment, cal es-

33. *L'Amic de Paper. Servei de Biblioteques Escolars. 1984-1989. Els primers cinc anys!* Barcelona: L'Amic de Paper, 1989.

34. D'aquests documents en sorgiren, posteriorment, les ponències per al I Encuentro Nacional de Bibliotecas Escolares amb els títols següents: *Concepto modelo, funciones y gestión de la biblioteca escolar*; *Relaciones entre biblioteca escolar y biblioteca pública*; *Perfil y formación del bibliotecario escolar*; *Estrategias de sensibilización social sobre la biblioteca escolar* i *Las redes de bibliotecas escolares y su funcionamiento*.

35. «Proyecto Medea». *Educación y biblioteca*. 1996, n. 66, p. 18-19.

mentar la labor de difusió que ha realitzat *Educación y biblioteca*, l'única revista d'àmbit estatal que té la biblioteca escolar com a tema preferent. Efectivament, aquesta revista amb seu a Madrid i fundada el 1989, s'ha consolidat com a referència i ja ha arribat als seus primers cent números. Amb menor intensitat, han publicat articles relatius a la biblioteca escola la majoria de revistes especialitzades en l'àmbit educatiu³⁶ i, també, moltes de les revistes que tenen com a àmbit la literatura infantil i juvenil.³⁷ Igualment s'han fet ressò dels estudis sobre aquest camp les publicacions de les diverses associacions professionals de bibliotecaris i de llicenciats.³⁸

D'altra banda, els darrers deu anys han vist aparèixer diverses iniciatives encaminades a facilitar serveis, especialment documentals, al col·lectiu de docents i bibliotecaris que treballen en l'àmbit de les biblioteques escolars. En aquest sentit, és especialment remarcable la labor del Centro Internacional de Literatura Infantil y Juvenil de la Fundación Germán Sánchez Ruipérez, fundat el 1985 amb seu a Salamanca que, a més de promoure tot tipus d'activitats relacionades amb la lectura i amb la biblioteca escolar, disposa d'un Centro de Documentación molt ben dotat i molt actiu que manté una de les bases de dades documentals en línia més efectives en aquest camp.³⁹ Així mateix, cal destacar l'existència de DOCE, centre d'informació i documentació educativa i de recursos didàctics creat el 1987 per un grup de professors i documentalistes amb l'objectiu d'impulsar la investigació i la renovació pedagògica, oferint recursos de formació i actualització a la comunitat educativa i que compta amb una base de dades en línia que permet localitzar documents relatius a la biblioteca escolar.⁴⁰ Finalment, esmentem els serveis que ofereix el PIE (Programa d'Informàtica Educativa de la Generalitat de Catalunya) que, a través de la seva web permet accedir al catàleg automatitzat de Pèrgam i importar-ne els registres bibliogràfics així com a notícies sobre publicacions adreçades al públic infantil i juvenil i, també, sobre activitats relacionades amb la biblioteca escolar.⁴¹

A tall de conclusió

De tot el que hem exposat fins aquí, podem concloure que, encara que no amb la celeritat que alguns voldríem, les biblioteques als centres educatius són cada vegada més una realitat; s'ha iniciat el camí que ha de conduir a l'establiment d'una professió que no disposa en cara d'una formació regulada ni d'un estatus dins la funció pública. Cal suposar que, en poc temps, l'activitat dels nombrosos grups i associacions que treballen per la biblioteca escolar tendirà a exigir l'establiment de normes i directrius assimilables a les que regeixen en els països del nostre entorn que, de ben següent, contribuiran a clarificar el sector i a facilitar la inserció d'aquestes biblioteques en els sistemes de lectura pública.

Efectivament, la biblioteca escolar és un malalt que gaudeix de relativa bona salut. Malat, i greu, per la precarietat d'equipaments i recursos, per la manca d'un marc normatiu global que en determini les competències i per la dificultat d'establir un diagnòstic unitari degut a la gran diversitat que presenta la realitat espanyola. Però amb bona salut perquè els sectors bibliotecaris i educatius, persuadits de la importància d'aquestes biblioteques en l'estructura bibliotecària de qualsevol país i de la seva utilitat inqüestionable per a dur a terme una docència adequada als temps, han generat en els darrers deu anys una activitat que, inevitablement, ha de conduir al reconeixement d'aquesta realitat.

36. Citem aquí només les més actives en aquest sentit: *Aula de innovación educativa*; *Comunidad educativa*; *Comunidad escolar*; *Cuadernos de pedagogía*; *In-fan-cia*; *Perspectiva escolar*; *Revista de educación* i *Revista galega de educación*.

37. D'entre els nombrosos títols destaquem: *Alacena*; *Atizal*; *Cuadernos de literatura infantil y juvenil (CLIJ)*; *Faristol*, *Peonza*; *Primeras noticias* i *Papeles de literatura infantil*.

38. D'entre les catalanes, destaquem, *Item* i *Document*, del Col·legi Oficial de Bibliotecaris- Documentalistes de Catalunya i el *Full informatiu* de l'Amic de Paper. En castellà, podem trobar articles sobre el tema al *Boletín* del Colegio de Doctores y Licenciados en Filosofía y Letras de Madrid, als *Cuadernos de la Asociación de Alumnos de Biblioteconomía de Salamanca* i al *Boletín* de ANABAD.

39. Més informació pot trobar-se a la web de la Fundació: <<http://www.fundaciongsr.es/Salamanca>>.

40. Més informació pot trobar-se a la web del servei: <<http://www.eurosur.org/DOCE/>>.

41. Més informació pot trobar-se a la web de la Xarxa Tecnològica de la Generalitat de Catalunya: <http://www.xtec.es/recursos/lit_inf>.